

Damian Walczak, *Przywileje w zabezpieczeniu na starość w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019, 314 s. – artykuł recenzyjny

Iwona OLEJNIK¹
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Złożono: 13 czerwca 2019; Zaakceptowano do druku: 30 lipca 2019; Opublikowano: 8 października 2019

Istniejące od wieków rozwiązania zabezpieczające byt osób starszych były i są bardzo zróżnicowane. Już w starożytnym Rzymie dbano o los weteranów wojennych [Szalenciec 2006], zaś wskutek rewolucji przemysłowej, pod koniec XVIII wieku powstawały pierwsze zawodowe organizacje zabezpieczające potrzeby tak ich członków, jak również ich rodzin (na wypadek kalectwa, chorób czy śmierci głównego żywiciela rodziny). Następował także dalszy rozwój opieki i form pomocy dla ludzi starych [Nawrocka-Szczerbik 2007]. Nie było to jednak tożsame z powszechnym dostępem do świadczeń – pomoc otrzymywali nieliczni [Olejnik 2016]. Również we współczesnym świecie istniejące rozwiązania ekonomiczno-prawne w systemach zabezpieczenia emerytalnego są bardzo zróżnicowane, co m.in. powoduje uprzywilejowanie pewnych grup w stosunku do innych.

Analizę systemów zabezpieczenia emerytalnego – uwzględniającą obok wpływu państwa i rynku na te systemy również przywileje emerytalne – przeprowadził m.in. G. Esping-Andersen [2010, s. 117–118]. Bazując na danych empirycznych, wyróżnił on systemy: korporatystyczne, w których w istotnym stopniu rozwinięte są przywileje emerytalne dotyczące wybranych grup zawodowych, szczególnie pracowników służb cywilnych; rezydualne, w których pracownikom wybranych grup zawodowych ogranicza się przywilej, oraz uniwersalistyczne, w których przywileje emerytalne są w znacznym stopniu ograniczane. Należy także dodać, że zwolennicy państwowych systemów emerytalnych wskazują, że rozwiązania przyjęte w obszarze zabezpieczenia emerytalnego powinny mieć charakter uniwersalny i obejmować w równym stopniu wszystkich obywateli (bez tworzenia przywilejów emerytalnych) [Rothstein, Uslaner 2005; Esping-Andersen 2010].

Dotychczasowe badania w obszarze zabezpieczenia starości prowadzone w Polsce przez wielu naukowców stosunkowo rzadko dotyczyły wszechstronnej analizy problemu przywilejów emerytalnych. Przykładowo w opublikowanych w ostatnich latach monografiach naukowych dotyczących ekonomii emerytalnej autorzy skupiali się m.in. na: dodatkowym systemie emerytalnym w Polsce [Rutecka 2014], adekwatności, efektywności i redystrybucji w ramach systemów emerytalnych [Chybalski

¹ Kontakt z autorką: Iwona Olejnik (ORCID: 0000-0002-2019-0580), Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Instytut Marketingu, Katedra Badań Rynku i Usług, al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań, e-mail: iwona.olejnik@ue.poznan.pl.

2016], zachowaniach gospodarstw domowych w zakresie zabezpieczenia emerytalnego [Olejnik 2016], zarządzaniu ryzykiem w pracowniczych programach emerytalnych [Szczepański, Brzęczek 2016], wieku emerytalnym [Chybalski 2018], efektywności inwestycyjnej indywidualnych kont emerytalnych [Dopierała 2018] czy prawno-finansowych aspektach koncepcji zabezpieczenia emerytalnego [Sowiński 2019]. Recenzowana w niniejszym artykule monografia z całą pewnością w istotnym zakresie wypełnia tę lukę badawczą.

1. Ocena ogólna

Recenzowana monografia zatytułowana *Przywileje w zabezpieczeniu na starość w Polsce* wydana została przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Choć problematyka szeroko rozumianego zabezpieczenia starości staje się coraz częściej przedmiotem badań naukowych, to należy podkreślić, że jeszcze do końca XIX wieku pozostawała ona na marginesie nauk ekonomicznych. Równocześnie warto zauważyć, że problem badawczy, wokół którego Damian Walczak koncentruje swoje rozważania – przywileje w zabezpieczeniu na starość w Polsce – nie doczekał się do tej pory tak kompleksowego opracowania. Przywileje emerytalne, analizowane w kontekście finansów publicznych i osobistych czy też rynku pracy, to zagadnienie bardzo ważne i aktualne, o istotnym potencjale eksploracyjnym.

W ocenianej książce podjęto udaną próbę wyjaśnienia problematyki przywilejów w zabezpieczeniu na starość w Polsce oraz określenia skutków ekonomicznych, przede wszystkim finansowych, obowiązywania tychże. Jak wspomniano, przedstawiono wpływ przywilejów emerytalnych nie tylko na decyzje oszczędnościowe gospodarstw domowych, ale także na finanse publiczne i rynek pracy. Szczególnie interesujące i godne podkreślenia są zaprezentowane w pracy wyniki obszernych badań empirycznych. Autor korzysta zarówno z badań własnych o charakterze pierwotnym, jak i z licznych źródeł wtórnych. Zaprezentowany we *Wstępie* monografii proces badawczy to swoista, fascynująca, jednocześnie niekiedy mozolna, triangulacja wielu metod pozyskiwania danych. Damian Walczak przedstawił bowiem w swojej książce nie tylko wyniki unikatowych i ogólnopolskich badań ilościowych (przeprowadzonych metodą wywiadów telefonicznych na próbie 1000 osób) oraz badań jakościowych (prowadzonych z wykorzystaniem indywidualnych wywiadów pogłębionych na próbie 10 celowo dobranych osób), ale także dane uzyskane w efekcie przesyłania zapytań do różnorodnych instytucji (ministerstw, wojskowych biur emerytalnych, Komendy Głównej Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Prokuratury Krajowej, Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej, Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego i wielu innych) w ramach dostępu do informacji publicznej.

2. Ocena układu i zawartości monografii

Omawiana pozycja – o przede wszystkim charakterze empirycznym – składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym autor prezentuje i porządkuje teoretyczne podstawy terminologiczne problematyki przywilejów w zabezpieczeniu starości. Przedstawia m.in. znaczenie solidaryzmu i ekwiwalentności, traktując je jako dwie przeciwstawne zasady kształtowania idei zabezpieczenia starości. Wskazuje także na istniejące w Polsce równoległe rozwiązania zabezpieczające starość obywateli: system powszechny, zaopatrzeniowy oraz rolniczy.

Rozdział drugi nosi tytuł *Przywileje emerytalne w Polsce*. Zgodnie z jego brzmieniem autor dokonuje prezentacji genezy przywilejów emerytalnych w Polsce. Zauważa, że przywileje są głęboko zakorzenione w historii zabezpieczenia emerytalnego. Przedstawia je w odniesieniu do ich klasyfikacji, charakterystyki oraz przyczyn obowiązywania. Oprócz podejścia historycznego w swoich analizach autor uwzględnia także aspekty polityczne oraz prawne. Wskazuje, że przywileje prowadzą się do następujących aspektów: wieku uprawniającego do otrzymania świadczenia, wymiaru składki i wysokości świadczenia. Podkreśla przy tym, że w uregulowaniach prawnych ważniejszy od wieku jest staż ubezpieczeniowy, który związany jest z wykonywanym zawodem (podczas gdy *de facto* przywileje powinny być związane z charakterem wykonywanych czynności). W omawianym rozdziale autor wykazuje także, że sposób wyliczania świadczenia nie jest związany ze zgromadzonym (wyliczonym) wkładem, wynika raczej z polityki oraz historii danego świadczenia.

W kolejnej części monografii autor przedstawia charakterystykę przywilejów emerytalnych w kontekście ich związku z finansami publicznymi (państwa) oraz finansami osobistymi. Można jedynie w tym miejscu sformułować sugestię pod adresem autora, aby w ewentualnych dalszych edycjach monografii wykorzystał szerszy zakres czasowy prezentowanych i analizowanych danych. Syntetyczna analiza wydatków na świadczenia emerytalne, np. z budżetu państwa, obejmująca zdecydowanie dłuższy okres niż tylko 3–4 lata byłaby prawdopodobnie bardziej interesująca. Szczególnie ciekawe są analizy dotyczące skutków funkcjonowania przywilejów emerytalnych dla finansów osobistych w kontekście adekwatności dochodowej. Z zaprezentowanych w rozdziale analiz wynika, że najniższe świadczenia otrzymują rolnicy, najwyższe – prokuratorzy i sędziowie. Warto przy tym dodać, że świadczenia rolników (poprzez zupełny brak związku między pobieraną składką a otrzymywanym świadczeniem) absolutnie nie zapewniają adekwatności konsumpcyjnej, w przeciwieństwie do świadczeń otrzymywanych z systemu zaopatrzeniowego. W rozdziale tym zostały przedstawione także wyniki badań przeprowadzonych wśród Polaków. Potwierdziły one m.in. jedną z hipotez postawionych w pracy – dotyczącą konieczności ograniczania tych przywilejów emerytalnych, które wpływają na różnice dochodowe po zakończeniu aktywności zawodowej.

W rozdziale czwartym swoje rozważania autor poświęca przywilejom pozaemerytalnym. W pierwszej kolejności zaprezentowane zostały przywileje związane

z wiekiem (dodatek pielęgnacyjny oraz świadczenia honorowe dla stulatków), następnie zaś – pozostałe przywileje (w tym: renta rodzinna, renta z tytułu niezdolności do pracy, świadczenie olimpijskie, świadczenia dla kombatantów i weteranów oraz deputat węglowy).

W ostatnich dwóch rozdziałach autor skupia się na skutkach, jakie przywileje wywierają na rynek pracy oraz proces tworzenia dodatkowych oszczędności na zabezpieczenie starości. W przypadku analiz dotyczących związku przywilejów z rynkiem pracy autor podkreślił, że przywileje wpływają m.in. na: wycofywanie się z tego rynku osób młodych i nierzadko jeszcze zdolnych do pracy (np. pracownicy służb mundurowych, którzy po 25 latach, a do 2012 r. po 15 latach służby mogą przechodzić na emeryturę), wzrost kosztów pracy osób aktywnych zawodowo, rozwój tzw. szarej strefy czy łączenie okresów ubezpieczenia z poszczególnych systemów. Analizując wpływ przywilejów na finanse osobiste, autor wskazuje, że poziom oszczędności zgromadzonych przez osoby uprzywilejowane koreluje z poziomem zabezpieczenia gwarantowanego przez państwo. Osoby, które spodziewają się większych świadczeń, oszczędzają mniej, niż osoby, które oczekują niższych świadczeń.

W monografii zaprezentowane zostały także rekomendacje niezbędnych zmian w analizowanym obszarze. Przedstawione postulaty na przyszłość dotyczą m.in. konieczności reformy systemowej porządkującej regulacje prawne ograniczające lub likwidujące przywileje emerytalne czy też niezbędnych zmian w zakresie wypłat świadczeń emerytalno-rentowych w systemie zaopatrzeniowym.

3. Uwagi końcowe

Podsumowując, recenzowane opracowanie przygotowane zostało z ogromną znajomością przedmiotu badań, szczególnie w zakresie uregulowań prawnych i rozwiązań ekonomicznych. Bardzo wysoko oceniam wybór tematyki przeprowadzonych unikalnych badań i analiz, a także ich interdyscyplinarny – ekonomiczno-prawny – charakter. Przywileje w zabezpieczeniu starości jak dotychczas nie doczekały się w polskiej literaturze przedmiotu tak szerokiego ujęcia, bazującego na rzetelnych analizach, zaś wnioski uzyskane z badań niewątpliwie stanowić mogą podstawę do modyfikacji przywilejów w systemach emerytalnych. Rozważania zawarte w ocenianej książce stanowią moim zdaniem bardzo istotny głos w dyskusji na temat przekształceń w systemie szeroko rozumianych przywilejów w zabezpieczeniu na starość.

Monografia jest wartościowym opracowaniem, które nie tylko wzbogaca dotychczasowy stan wiedzy na temat zabezpieczenia emerytalnego, ale także może być cennym źródłem informacji dla kreatorów polityki społecznej, rynku pracy i instytucji finansowych. Polecam jej lekturę także teoretykom rynku pracy, polityki społecznej oraz studentom kierunków ekonomicznych i prawnych.

Bibliografia

- Chybalski F. (red.), 2016, *Adekwatność dochodowa, efektywność i redystrybucja w systemach emerytalnych. Ujęcie teoretyczne, metodyczne i empiryczne*, C.H. Beck, Warszawa.
- Chybalski F., 2018, *Wiek emerytalny z perspektywy ekonomicznej. Studium teoretyczno-empiryczne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Dopierała Ł., 2018, *Indywidualne konta emerytalne prowadzone przez zakłady ubezpieczeń. Efektywność inwestycyjna i zasady funkcjonowania*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Esping-Andersen G., 2010, *Trzy światy kapitalistycznego państwa dobrobytu*, Difin, Warszawa.
- Nawrocka-Szczerbik T. (red.), 2007, *Ryzyko starości – problemy zabezpieczenia*, Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego, Kraków.
- Olejnik I., 2016, *Zabezpieczenie emerytalne. Modele i determinanty zachowań polskich gospodarstw domowych*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań.
- Rothstein B., Uslaner E.M., 2005, *All for All: Equality and Social Trust*, Center for European Studies, Harvard University, Cambridge, MA.
- Rutecka J. (red.), 2014, *Dodatkowy system emerytalny w Polsce – diagnoza i rekomendacje zmian*, Towarzystwo Ekonomistów Polskich, Warszawa.
- Szaleniec M., 2006, *Krótką historią emerytur*, NBPportal.pl, Narodowy Bank Polski, <http://www.nbpportal.pl/pl/np/artykuly/historia/krotka-historia-emerytur> [dostęp: 18.07.2013].
- Sowiński T., 2019, *Podmiotowa koncepcja zabezpieczenia emerytalnego Studium prawnofinansowe*, CeDeWu, Warszawa.
- Szczepeński M., Brzęczek T., 2016, *Zarządzanie ryzykiem w pracowniczych programach emerytalnych. Uwarunkowania instytucjonalne, ekonomiczno-fiskalne i demograficzne*, PTE, Poznań.